

## «İKTİSAT NASIL OKUTULMALI?»

Bilsay KURUÇ

Bu yazıda ben, beş yıl önce Tuncer Bulutay'ın S.B.F. Dergisine yazmış olduğu bir yazıdan<sup>1</sup> bu yana bir daha üzerinde durup tartışılmamış, ama önümüzdeki günlerden başlayarak bir hayli tartışılacağı benzeyen<sup>2</sup> bir konuya şöyle genel bir şekilde göz atmak istiyorum.

### I

Türkiye'de «İktisat nasıl okutulmalı?» sorusu, aslında sadece üniversitelerle ilgili olan sorulardan değil. Türkiye'nin toplum yapısıyla, iktisat sorunlarıyla, siyaset sorunlarıyla ilgili her çeşit gelişmeyle sıkı sıkıya bağlantılı olarak düşünülmesi gereken bir soru bu. (Bu, Türkiye için olduğu gibi her ülke için de bir parça böyle değil mi ?) Ama ne var ki, mesleği üniversitede öğretmenlik ve araştırmacılık olanlar, bu konuya öncelikle bu meslek açısından bakmayı tercih edince, bu da, geniş ölçüde üniversitenin sorunlarından biri imiş gibi, sadece o çevrede düşünülüp tartışılacak sorunlardan biri imiş gibi çıkıyor karşımıza.

Hep biliyoruz, yıllar geçtikçe daha da su yüzüne çıkmaya başladı : üniversitelerimizin yapılarıyla, işleyiş biçimleriyle ilgili birtakım bozukluklar, eksiklikler, fazlalıklar var. Dünyada ve bizim toplumumuzda (on onbeş yıl öncesinde pek akla getirilemeyen) önemli nitelik değişmelerinin oluşu ile birlikte, üniversitelere başvurana, girmeyi başaran ve üstelik nitelikçe eski öğrencilere göre olan farklılığı gün geçtikçe daha da artan yeni öğrenci kuşakları ortaya çıkmaya başladı. Bunların sayısı eski öğrenci sayısından da birkaç misli fazla.

(1) **SBF Dergisi**, Cilt xx, No. 4, Aralık 1965, s. 1-6.

(2) Örneğin, 1971 yılı başlarında Orta Doğu Teknik Üniversite'sinde «iktisat öğretimi» konusunda bir sempozyum plânlanmaktadır.

Tabii, aynı zamanda üniversitelerimizin öğretim kadroları da gerek üniversite dünyası dışında gerekse bu dünyanın içinde olup biten bu nitelik ve nicelik değişmelerinden bir hayli etkilenmeye başladı. Bu kadrolarda da nitelikçe, nicelikçe değişmeler oldu. Böylece, üniversitelerimizin, bazılarında «güllük gülistanlık» gibi görünen o eski dünyası da, şimdi hatırlamak isteyenler tarafından «bir hoş sadâ» olarak hatırlanıyor.

Bu şartlarda, üniversitede reformcu görüşlerin ortaya çıkması son derece olağandı. Yine hep biliyoruz, gitgide üniversitelerin çeşitli sorunlarıyla ilgili çeşitli reformcu görüşler ortaya çıkmaya, daha doğrusu, eskisinden daha da sık olarak ortaya çıkmaya başladı. Bu görüşlerin yakın gelecekte daha da çoğalacağını tahmin etmek herhalde yanlış olmaz.

Hangi dalda olursa olsun, üniversitelerimizin özellikle öğrenci fazlalığından sıkıntı duyan bölümlerinde *öğretimle* (belki bir parça araştırma ile de) ilgili reformcu görüşler, şimdilik en azından birkaç çareye yönelmiş görünüyor. Örneğin bunlardan biri, sınıfları bölmek ve böylece daha az sayıda öğrenci ile daha *sıkı* bir öğretim yaparak öğretimin niteliğini yükseltebilmektir. Başka bir tanesi, ders kitaplarını, ders araçlarını ele almak ve bunları (bazı alanlarda) standardlaştırmak ya da (bazı alanlarda) standard olmaktan kurtarmak<sup>3</sup>

Sözü bu noktaya getirişimiz şunu belirtmek için: bu gibi reformcu çareler, şüphe yok ki öğretimi (özellikle öğrenci fazlalığından sıkıntı duyan bölümlerde) daha *sıkı* yürütmeyi sağlayabilir. Ama biz «iktisat nasıl okutulmalı?» sorumuzun cevabını herhalde öncelikle bu gibi öğretim yapma tekniği ile ilgili çarelere emek dökerek ararsak, asıl bulmak istediğimiz şeyi bulamayacağımız bir yola sapmış olabiliriz. Bu sorumuz, yukarıda da belirttiğimiz gibi, sadece üniversitenin düzeni ile ilgili olan bir soru olmadığı için, aslında sadece üniversite içinde (köklü de olsa) bazı teknik değişiklikler yaparak bu konuda kusursuz bir çözüme varılabileceğini sanmak, pek yanıltıcı bir iyimserliğe düşmek demek olabilir.

## II

Üniversitenin genel reform sorunlarını ve bunların toplumdaki köklerini bir an için bir yana bırakırsak, «iktisat nasıl okutulma-

(3) Böyle bir görüşe örnek bulmak üzere bk. Prof. Dr. Tuğrul Ansay, «Hukuk Öğretiminde Reform,» Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt XXVI, 1969, Sayı 1-2, s. 261-321.

lı?» sorusunun üniversite düzeyinde şöyle eleştirici bir gözlemden doğduğunu söyleyebiliriz : «Bugüne kadar Türkiye’de iktisat öğretimi, dünyanın gelişmiş kapitalist ülkelerinde yürütülegelen iktisat öğretimini kabil olduğu kadar başarılı bir şekilde kopya ve taklit edebilme çabasından öte bir hedefe yönelmiş sayılmaz. Bugüne kadar Türkiye’de, iktisat bilgisine sahibolmak demek, o ülkelerdekine özgü bilgi kategorilerini, metodları vs.yi kabil olduğu kadar iyi sindirebilmek, o ülkelerin ölçülerince başarılı bir iktisat öğreniminden geçebilmek anlamına gelmiştir. Oysa, bizim ülkemizinkinden farklı kurumsal yapılara ve o yapıların gelişme ihtiyaçlarının karşılanmasına hizmet eden o öğretimin temel taşları olan iktisadî bilgi kategorilerinin, metodların, araçların bizim asıl ihtiyacımız olan şeyler yönünden bir genel geçerliği olacağı şüphelidir. Üstelik, bu metod, araç vb.yi benimsemekle ne gibi bir siyasî tercih yaptığımızın da farkında olmalıyız.»

Böyle bir gözlemin, herşeyden önce birbirine bağlı olarak iki şeyi (iki gözlemi daha) dile getirdiğini söyleyebiliriz. Bunlardan biri şöyle ifade edilebilir : Geçmişte ve son zamanlarda Türkiye’nin toplum yapısında, iktisadında, siyasetindeki gelişmeler öyle bir tarzda olmuştur ki, bunlar bir bilgi ihtiyacı (hatta açlığı) doğurmuş, ama yine aynı gelişmeler, bu ihtiyacın (açlığın) nasıl karşılanabileceği, bize öncelikle neyin, ne tür bilgilerin gerekli olduğu yolunda, işe yarar bir reçete sağlamamıştır.

Bunun, örneğin üniversite ortamında anlamı şu olmaktadır : iktisat öğretimi bakımından öğrenciye ne düzeyde ve ne çeşitten bilginin gerçekten gerekli olduğunu iyice bilmemekteyiz. Bir görüşe göre bunun esas nedeni, kaynağı üniversite dünyası dışında olan ve üniversiteyi de etkileyen toplumdaki hakim gelişme tarzının çarpıklığına bağlanarak çözümlenebilir. Böyle bir çarpıklığı tartışmayı ve bu yolda bir çözümlemeye girişmeyi, bizim burada, «iktisat nasıl okutulmalı?» sorusuna çizdiğimiz çerçevenin dışında bırakıyoruz. Böyle bir tartışma ve çözümleme, herhalde geniş çapta çabaların ürünü olmalıdır. Fakat, bu çarpıklık konusunun tartışması bir yana, aynı görüş çerçevesinde şunu genel bir gözlem olarak söylemek kabil olabilir : toplum yapısındaki gelişme tarzının iktisat öğretimi üzerinde, örneğin üniversite düzeyindeki etkisi, söz konusu bilgi ‘açlığını’ gitgide artıracak şekilde olmuş, bu ‘açlığı’ karşılamak için başvurulmuş çareler ise, hemen daima, verilen ‘gıdanın’ cinsini değiştirememek ama *dozunu artırmak* yönünde olmuş. hatta üniversite reformuna ilişkin düşünceler bile bu çizgiden dışa-

rı çıkamamıştır. Bütün bunların bir sonucu olarak da, sürekli şekilde artan açlık bir türlü gereğince karşılanamamıştır.

Bu nokta, yani, Türkiye'de iktisat dalında, kaynağı üniversite dünyası dışındaki gelişmelere bağlı nedenlerle öğretimin temeli haline gelmiş olan ortodoks iktisat teorisinin ve bu teori esas alınarak geliştirilmiş olan araçların, ihtiyaçları yansıtmakta ve bunlara cevap vermekte yetersiz ve hatta geçersiz olduğu, yukarıdaki gözlemin dile getirdiği ikinci bir husus olmaktadır.

Acaba, eğer üzerinde durursak, yani, bu gibi gözlemleri akademik bir merak konusu olmaktan ötede, iktisat okutanların öğretim reformuna yönelik düşüncelerinde büyük bir ağırlığı ve önceliği taşıması gereken gözlemler olarak kabul edersek, böyle eleştirici bir bakış bizi nereye götürebilir?

Burada meselenin bir yanı, Türkiye'nin toplum yapısı ve ekonomisindeki gelişmelerin, iktisat metodolojisi yönünden değerlendirilmesi ile ilgili görünüyor. Yani, esas sorumuza cevap aramanın bir yolu, toplum katındaki bu gelişmelerin çözümlemesini yapmaya çalışarak, bunların bizi öncelikle ne çeşitten bilgi kategorilerine ihtiyaç duyar bir duruma getirdiğini kabil olduğu kadar açık seçik görmeye çalışmak olabilir.

Meselenin ikinci bir yanı ise, herhalde, ortodoks dediğimiz iktisadın, yani, bugüne kadar iktisat öğretimimize temel olmuş iktisadın, yöntemleri, teorileri ve araçları ile birlikte hangi koşullarda (daha doğrusu, hangi çeşitten ve hangi düzeydeki çözümler için) geçerli olacağını araştırmaya uzanacaktır.

### III

Birinci husus, yani, ülkemizin toplum yapısı ve ekonomisindeki gelişmeler konusunda, bu gelişmelerin meydana getirdiği objektif koşulların değerlendirilmesi (ya da örneğin, yukarıda söylediğimiz toplumdaki hakim gelişme biçiminin çarpıklığı sorununun değerlendirilmesi) bu yazının dışında bıraktığımız bir konu. İşe bu tarafından girişmediğimiz takdirde, toplumdaki gelişmelerin iktisat metodolojisi yönünden değerlendirilmesi konusunda bir başlangıç noktası bulmak üzere, Türkiye'de iktisatçının fonksiyonunun ne olduğu sorusundan başlayabiliriz.

Şüphesiz bu soruyu toplum katındaki gelişmelerden ayırarak sormak, bizi noksansız bir cevaba erdirmeye yetmez. Ne var ki, burada

toplum katındaki gelişmeleri incelemeye girişmesek bile, bu gelişmeler üstüne kabaca da olsa açık ya da üstü kapalı bir hüküm vermekten herhalde pek kaçınamayız. Onun için, belirli bir toplum çevresi içinde öğrenmek ve çalışmak durumunda olan iktisatçı üzerinde dururken böyle bir hükmün gereklerine de yer verme durumundayız.

Herhalde en başta merakımızı çekecek olan ve cevaplandırılmaya değer şeylerden biri şu olacaktır: Acaba, bugüne kadar Türkiye'de iktisatçıdan ne beklenmiştir ve bugünkü düzen içinde ne beklenebilir? Bu soruyu başka bir biçime çevirerek şöyle de sorabiliriz: Acaba Türkiye'de iktisatçıya karşı ne gibi bir talep vardır?

#### IV

Bu soruya iki düzeyde cevap aramak mümkündür. Birincisi, bu konunun bir devlet politikası düzeyinde ele alınıp alınmamış olduğudur. Bu bakımdan genel bir gözlemlerle şunu söyleyebiliriz ki, bir *devlet politikası* konusu olacak şekilde, şöyle 40-50 yıllık bir geçmişe baktığımız zaman, iktisatçı kadrolarına, topyekun bir kalkınma politikası içinde herhangi önemli bir *misyon* verilmiş olduğuna pek rastlayamıyoruz.<sup>4</sup>

Bu durum bugünkü düzen içinde de aşağı yukarı böyledir. Bu bakımdan göze tuhaf gibi görünen birşey, Türkiye'de özellikle 1950'den bu yana toplumda, iktisadın ölçülerine vurulduğu zaman incelemeye ve tartışmaya değer gözükken bir değişme olmuşken, iktisatçının ne çeşitten bilgi ve araçlara sahip olacağına ilişkin çözümlenememiş bir konu olarak bugün hâlâ karşımızda bulunmasıdır. 1950'den bu yana gelmiş geçmiş hükümetlerin iktisadî kalkınma konusunda *belirli bir felsefeye* sadık kalmak için âdeta bir tutku göstermeleri, ama öte yandan, yine aynı dönem boyunca iktisatçı kadrolarına karşı toplumda yaratılmış olan talebin ise, bir kalkınma sürecinin ge-

(4) Örneğin, Cumhuriyet döneminin ilk devirlerinde, kalkınma sorununun yeni bir üst yapı meydana getirilerek çözümü çabasında öğretmenlere, bir kadro olarak büyük bir ağırlık verilmiş olduğunu görebiliyoruz. Yine aynı dönem içinde, aynı çabanın başka bir görünümü, örneğin, yeni hukuku bilen yargıçlar yetiştirmek olmuştur. 1950 yıllarından sonra mühendisliğin önem kazanması da, 1950'den başlayarak izlenen hükümet siyasetinin gereği olan bazı eylemlerin gerçekleştirilmesinde bu meslek kadrosuna duyulan ihtiyaç ve verilen ağırlıkla izah edilebilir sanırım.

rekleri düşünül­düğü zaman, anlamsız ve isabeti oldukça tartışma götürür bir talep olarak kalışı, insana bu konuda, aslında hükümetlerin felsefelerini uygulama yolunda giriştikleri eylemlerde, amaçlarına erişme bakımından bir isabetsizlik, toplumun ihtiyaçlarına denk düşmeyen bir taraf olduğunu düşündürüyor.

## V

«İktisatçıdan ne bekleniyor?» sorusuna, bir devlet politikası düzeyinde değil de doğruca *çalışma hayatında* gözlenebilecek talepler düzeyinde cevap ararken varacağımız sonuçlar da, herhalde, yukarıda söylediklerimizle bağlantılı sonuçlar<sup>5</sup> olacaktır. Yine, özellikle 1950'den bu yana geçen dönemi gözleyerek vereceğimiz hükümlerde, gerek kamu kesiminde gerekse özel kesimde olsun, henüz iktisatçıya karşı talebin ve iktisatçının fonksiyonunun tam olarak, açık seçik belirmiş olduğunu pek söyleyemeyiz.<sup>6</sup>

Çalışma hayatında iktisatçının fonksiyonu üzerinde açık seçik ve isabetli bir anlayışa henüz kavuşulamamış olmasına rağmen, çeşitli kesimlerden iktisatçıya karşı olan talep yine de geniş ölçüde bu kesimlerin fonksiyonları ile ilgili özelliklere bağlı olarak ele alınmak gerekir. Bu bakımdan, iktisatçıya karşı olan *talebin* niteliği yönünden, kamu kesimi ile özel kesim arasında herhalde bazı farklar söz konusu olacaktır ve bu gibi farklar da, herhalde toplum yapısında ve ekonomideki gelişmelerin şartladığı farklılıklara indirgenebilir. Örneğin, özel kesimin iktisatçı talebinde son yıllarda nitelik değişimleri olmuşsa, bunu, herhalde herşeyden önce doğruca özel kesimin ekonomide gösterdiği gelişmenin niteliğinde aramak uygun olur.

## VI

Özetle, bugünkü düzen içinde iktisatçıya karşı kısmen gözlenebilen bir talepten söz etmek gerekirse, buna göre iktisatçıda genel

(5) Yani, iktisatçıya belirli bir fonksiyon verme konusunun bir devlet politikası konusu olmayışı ve özellikle 1950'den bu yana oluşan hükümet politikalarının, temelde **belirli bir kalkınma felsefesine** dayanmasına rağmen, iktisatçılık yönünden anlamlı ve olumlu bir talep yaratmamış olması gibi sonuçlar.

(6) Örneğin, çoğu işyerlerinde, iktisatçının yapması gereken işlerin niteliğine göre kâh mühendisler, matematikçiler kâh hukukçular tarafından yapıldığı çok görülür. Çoğu okur yazar kişinin gözünde ise iktisatçı, hâlâ, ne bildiği kesinlikle belli olmayan, olsa olsa bir miktar ticaretten, bankacılıktan anlaması gereken biridir.

olarak aranan şeyin, daha çok *mikro* düzeydeki bilgilere sahip olmak, *mikro* düzeydeki işlerde uzmanlaşmak olduğunu söyleyebiliriz. Kısacası, çalışma hayatı düzeyinde incelediğimiz zaman, *işverenin talebi* açısından iktisatçı, bu tür uzmanlaşma için gerekli yeteneklere sahip olmalı, gerekli gereçlere, kısacası teknik bilgiye hakim olmalıdır.

Özel kesim ve kamu kesimindeki çalışmaların nitelikleri ve hedefleri bakımından, mikro düzeyde uzmanlaşmanın, bir kesimde ötekinden *farklı* bilgilere ihtiyaç göstereceği açıktır. Bu, çeşitli iş dallarının ihtiyacı olan bir uzmanlaşmadan da önce, kamu ve özel kesimlerin özelliklerinden doğan bir farklılıktır.

Yönetimdeki hükümetlerin temel felsefesi ve eylemleri açısından ekonominin gelişme biçimi göz önünde tutulursa, burada kesimler arasında şöyle bir fark söz konusu olabilir : Özel kesim, toplum yapısında ve ekonomide kapitalist diyeceğimiz nitelikte ilişkilerin filizlenmeye başlaması ile birlikte, firmaların piyasa tahminleri, *feasibility*, (belki bir miktar programlama) ve karar verme sorunlarında uzmanlaşmaya yönelecek iktisatçı tipine özellikle ihtiyaç duyan bir kimlik almaktadır.

Kamu kesiminin iktisatçı talebi ise bundan farklıdır. Bir kere, bu kesimde *geleneksel* nitelikte bir iktisatçı talebi vardır. Örneğin, Maliye Bakanlığı ve bazı bankalar müfettişlikleri böyle bir talebin değişmez bir parçasını temsil ederler. Bu talep, devletin, niteliği zaman boyunca pek büyük değişiklikler göstermeyen bir yönetim fonksiyonundan türeyen bir talep sayılabilir. Bu geleneksel talebin yöneldiği *mikro* bilgi ve uzmanlaşma, şüphesiz özel kesimin, gelişmekte olan *yeni* talep türünün yöneldiğinden oldukça farklıdır.

Kamu kesiminin, geleneksel nitelikteki talebinden gayri, yine *yeni* olarak nitelendirilebilecek, ama nitelikçe gerek özel kesimin talebinden gerekse kamu kesiminin geleneksel talebinden farklı bir başka tür iktisatçı talebi de vardır. Bu, kamu kesiminin iktisadî faaliyette *doğruca* yer alması amacına bağlı, böyle bir amacın kriterlerine göre çalışacak olan iktisatçı tipine yönelik bir taleptir. Bu talebi karşılayacak iktisatçı için en gerekli yeteneklerden başlıcası, teknik bilgiye hakimiyetin yanısıra, mikro düzeydeki iktisat olaylarının makro düzeye nasıl yansıdığını ve bu yansımanın ne anlam taşıyacağını bilmek, yani, hem mikro hem makro düzeylerde yeterli araç ve gerece sahip olmak, her iki düzeyde de belirli bir standardı tutturmadır, diyebiliriz.

Bu söylediklerimizi kısaca özetlemek gerekirse, esas olarak toplum katındaki gelişmelerden ötürü, ekonominin kesimleri arasında gerek kesimlerin kendi fonksiyonları gerekse, buna bağlı olarak, iktisatçıya karşı olan talepler yönünden farklılıklar meydana geldiğini ve bu durumun, her kesimde ve kesim *içindeki* farklı *taleplere* göre, farklı teknik bilgi ile donanmış iktisatçı tiplerine karşı ihtiyaçların doğmasına yol açtığı söylenebilir.

Burada bir noktayı gözden kaçırmamak gerekir. Şüphesiz, kesimler arasında farklılaşmaların meydana geldiği her ekonomide, bu kesimlerin iktisatçı taleplerinde de nitelikçe birtakım farklılıklar olması son derece olağandır. Ancak, işin bu tarafı, bize, *Türkiye'deki sosyo-ekonomik gelişmelerin* iktisat metodolojisi yönünden değerlendirilmesine yarayacak ipuçları kazandırdığı derecede anlamlıdır ve ancak bu oranda, iktisat öğretimi sorunumuza katkısı söz konusu olabilir. Yoksa meseleyi, iktisat öğretimi açısından, kesimlerin taleplerine *göre* iktisatçı yetiştirme meselesi olarak koymak, herhalde bu yoldaki çabaları tâ başından kısırlaştırmak demek olur.

## VII

Buraya kadar, iktisatçıyı, ekonominin kurumları üzerinde bir tartışma yapmayan ve ekonominin işletilmesine, fazla sorup soruşturmaksızın hizmet etmekle yükümlü bir «meslek sahibi» olarak ele aldık âdeta. Oysa, toplumda iktisatçıya karşı ne gibi bir talep olduğu sorunu, bir adım daha attığımız zaman bizi, iktisatçının kafasındaki teknik bilginin ne şekilde ve ne amaçla kullanılacağını tartışmaya götürecektir. Galiba böyle bir tartışma, iktisat öğretiminin, «iktisat nasıl okutulmalı?» sorusunun tam orta yerine oturtulması gereken bir tartışmadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Türkiye'nin toplum yapısı ve ekonomisindeki gelişmelerin çözümlemesi («iktisat nasıl okutulmalı?» sorusunun cevaplandırılması bakımından çok önem taşıyor, ama) bu yazının çerçevesi dışında bırakılıyor. Buna rağmen, Türkiye'deki gelişmelerin bizi özellikle ne türden *bilgi kategorilerine* yöneltmiş olduğunu şöyle kabaca gözlemlerle de olsa ifade etmek kabildir sanıyorum.<sup>7</sup>

(7) Örneğin, eski yıllardan bugüne gelecek şekilde, üniversitelerdeki öğretim programlarının incelenmesi ve yine aynı şekilde, yapılan çeşitli araştırmaların metodolojisinin gözden geçirilmesi, bize bu bakımdan genel de olsa bir fikir verebilir.



Bu bilgi kategorilerinin, yani, ülkemizde iktisatçı olabilmek için öğrenilmesi ve iktisatçılık yaparken de kullanılması zorunlu kılınan bilgi kategorilerinin, özellikle ortodoks dediğimiz iktisadın kategorileri olduğuna şüphe yoktur.<sup>8</sup> Açıktır ki, iktisatçının, bu gibi bilgi kategorilerinin ekonomimiz için geçerli olup olmadığını tartışması, bu kategorilerin gerekli kıldığı kurumları ve bunların meydana getireceği yapının bütünü de böyle bir tartışmanın kapsamı içine alması ile kabildir.

Böyle bir tartışma, iktisatçıya karşı olan ve ekonominin çeşitli kesimlerinden gelen talebi doğruca etkileyebilir mi (ne derecede etkileyebilir), bilinmez ama, eğer sürdürülür ve canlı bir şekilde geliştirilebilirse, böyle bir tartışmanın iktisatçı *arzının* niteliğini etkilemesi pekâlâ kabildir.

## VIII

Öğretime, araştırmalara, kısacası, Türkiye'de uygulamayı da kapsamak üzere iktisatla ilgili herşeye bir temel olarak hizmet eden ortodoks iktisadın kategorileri ve bunların dayandığı kurumlar üzerinde açılacak bir tartışmanın, bugün özellikle iki yönüne önem vermek, «iktisat nasıl okutulmalı?» sorumuza gerçekçi cevaplar arama bakımından uygun olur sanıyorum. Bunlardan biri işin *pratik* yönüdür. Bu, yukarıda da üzerinde durulmuş bir nokta idi ve tekrar şöyle bir gözlem şeklinde ifade edilebilir :

«Bizim, toplum yapımız ve ekonomimizle ilgili gözlemlerimize öncelik vermemiz, gelişme ihtiyaçlarımızı saptarken bunları ön plânda tutmamız ve bu gibi gözlemler ve ihtiyaçlar için önerilmiş olan modelleri, araçları da esasından eleştirici bir gözle incelememiz gerekir.. Eğer biz kapitalizmin iktisadının, tâ temel yaklaşımından başlayarak, bütün modellerini ve araçlarını 'doğru', yani, bizimki gibi ekonomiler için de 'geçerli' diye kabullenir, ayrıntılı gözlemlerimize bundan *sonra* girişirsek, iktisat öğretiminin daha ilk adımını yanlış, yani, bizim için gerçekten elverişli olmayan bir yöne doğru atmış olabiliriz.»

Peki bu konuda bir tartışma açar ve ortodoks iktisadın bizim ekonomimiz için geçerli (elverişli, kullanışlı ya da *operasyonel*) olup olmadığını pratik endişelerle araştırırken, acaba başlangıç

(8) Bu konuda Bulutay'ın yazısının II'nci pragrafında çeşitli örnekler yer almaktadır.

noktamızı nasıl saptamalı ve bu konuyu nereye kadar incelemeliyiz? Başka bir sözle, acaba böyle bir araştırmanın *sınırlarını* nasıl, hangi esaslara göre saptamalıyız?

## IX

Bu 'geçerlilik' konusunun *pratik* yönünü tartışmak üzere akla gelebilecek yollardan ilki, herhalde, doğruca ortodoks iktisat çerçevesinde bizi ilgilendirecek gözlemler yapıp yapılmadığını araştırıp bulmak olabilir. Gerçekten, rastgele bir tarama ile bile, bu iktisat literatüründe, iktisat öğretiminde ortodoks iktisadın temel olarak alınıp işlenişini eleştiren görüşler bulunabilmektedir.

Örneğin, eleştirici gözlemleri bakımından birbirine benzerlik taşıyan bu görüşlerden bazısı, iktisat öğretimine temel olan ortodoks iktisadı, yukarıda da belirttiğimiz gibi, kapitalizmin kurumsal ve sınıfsal yapısına bağlamaktadır. Bir görüşe göre, bu iktisat kapitalizmin *belirli* bir aşamasının izahına uygun şekilde geliştirilmiştir. Oysa kapitalizm bu aşamada kalmamış ve *başka bir dokuya* sahip olacak bir şekilde yön almıştır. Onun için, ortodoks iktisat herşeyden önce bugünkü kapitalizmin işleyişini izah etmekte bile yetersiz kalmakta, daha doğrusu, yanıltıcı bir tablo çizmektedir.<sup>9</sup> Başka bir deyişle, kapitalizmin almış olduğu teknelci yapı, teori ile ilgili kitaplarda ve yazılarda anlatılan ve işlenen, rekabetin düzenlediği bir piyasa ekonomisinin rasyonellik ilkesine göre çalışan dünyasına uymamaktadır. Kısacası, piyasa ekonomisinin esasları, bu görüşe göre, bugünkü kapitalizmin gerçek dinamiğini ve iç mantığını anlamamız için iyi bir ipucu olamamaktadır.<sup>10</sup>

Yine aynı eleştirici gözlemden yola çıkan başka bir görüş ise, gelişmiş kapitalist ülkelerde öğretime temel olan ortodoks iktisadın, toplumda insanlar arasındaki ilişkileri *veri* olarak aldığını, böylece, kapitalizmin temel kurumlarını değişmez kabul ettikten sonra, bu sistemin en iyi şekilde nasıl yönetilebileceği sorununa cevap aradığını dile getiriyor.<sup>11</sup> Oysa, gerçek dünyadaki gelişmeler, bugün artık kapitalizmin temel kurumları üzerinde tartışmayı, böyle bir

(9) P. A. Baran and P. M. Sweezy, «Economics of Two Worlds,» **Marx and Modern Economics**, 1966, pp. 291-311.

(10) **ibid.**

(11) R. C. Edwards, A. MacEwan, and the Staff of Social Sciences 125, «A Radical Approach to Economics: Basis for a New Curriculum,» **American Economic Review**, May 1970, pp. 352-63.

tartışmadan doğacak sorunlarla yeni bir iktisat sistematığıne gitmeyi zorunlu kılmaktadır.<sup>12</sup>

Bu eleştirici gözlemler biraz daha derinleştirildiği takdirde, bu konunun, *bir* iktisat teorisinin 'bilimselliğinden' (isterseniz buna 'evrenselliğinden' diyelim) şüphe uyandıracak yönde geliştirildiği de görülebiliyor.<sup>13</sup> Böyle şüpheli bir görüş bize, iktisat teorisinin, olsa olsa düşüncelerin sıralanmasına ve bazı sorunların biçimlendirilerek bir sıraya konmasına yarayacak bir yöntem olduğunu, yani, evrensel olarak geçerli sayılacak kanunlar koyamayacağını söylüyor. Buradan da bizi ilgilendirebilecek şu sonuç çıkıyor: ortodoks iktisat genel değil *özel* bir iktisattır; kapitalizmin özel kurumsal yapısının iktisadıdır; ve bunun en saf biçiminin arkasında yatan arz-talep ilkesi ve nisbî fiyatlar sorunu, bugün *hiçbir yerde* iktisat öğretiminin temeli olmamalıdır.<sup>14</sup>

Şüphesiz, bütün bu gözlemlerin yanısıra, daha doğrusu, bu şekilde yapılan eleştirilerin bir uzanımı olarak, iktisat literatüründe ortodoks iktisadın gelişmiş kapitalist ülkeler dışında ve özellikle *azgelişmiş* denen ülkeler bakımından ne ölçüde geçerli olacağı da tartışılmaktadır. Bu eleştirilerin mantığına göre, önümüzdeki ortodoks teorinin yapısal özellikleri denebilecek hususlar, yani, «sosyo-ekonomik yapının otonom ve esnek bir yapı olduğu, bireylerin maddî düşevviklere tepki gösterdiği, cevap verdiği, ekonomi dışından gelecek herhangi bir kısıtlamanın söz konusu olmadığı» şeklindeki temel varsayımlar, azgelişmiş ülkelerin özelliklerine baktığımız zaman, bunların temel yapıları ve geniş ölçüde bu yapıların belirlediği işleyiş biçimleri ile bağdaşmamaktadır.<sup>15</sup> Onun için, tâ baştan, ekonominin kurumları ve bunların işleyiş biçimleri konusundaki temel varsayımlarda ortaya çıkan bu bağdaşmazlıktan ötürü, yapı değişikliği ve hızlı bir gelişme içine girme, bunun gereği olarak da, rasyonel bir kaynak dağılımı sorununu çözme ihtiyacı içinde olan bu ülkeler için, bu teori yanlış bir yol gösterici sayılmaktadır.<sup>16</sup>

(12) *ibid.*

(13) Joan Robinson, «Teaching Economics,» *Economic Weekly*, Jan. 1960, pp. 1-6.

(14) *ibid.*

(15) Dudley Seers, «The Limitations of a Special Case,» *The Teaching of Development Economics*, 1966, pp. 1-27.

(16) *ibid.*, ayrıca bk. Baran ve Sweezy'nin yukarıda belirtilen yazısı.

## X

İktisat literatüründe, ortodoks iktisadın özellikle azgelişmiş denilen ülkelerde öğretim, çözümleme ve uygulama için kullanılmasına yöneltilen böyle rastgele toplanmış bir grup eleştiriye, sistemli bir araştırma yapılmak istenirse, şüphesiz başka birçokları eklenebilir.<sup>17</sup> Bu gibi eleştiriler, öyle görünüyor ki, bizim ortodoks iktisadın 'geçerliliği' sorunumuza, daha doğrusu bu sorunun pratik yönüne tam bir cevap olamasa da bir parça aydınlık getirebilecektir. Hiç değilse, ortodoks iktisad, öğretimin mutlak ve değişmez temeli kılma gibi bir tutkunun hangi yönlerden eleştirilebileceğine örnek olacaktır bunlar. Belki daha da önemlisi, iktisat literatürü içinde rastladığımız, ortodoks iktisadın olanaklarını kullanarak yapılan bu gibi eleştirilerin, bize, bu iktisadın 'geçerliliğini' araştırırken *hangi sınırlara* varabileceğimiz konusunda fikir vermesidir.

## XI

Bu 'geçerlilik' konusunun pratik yönünü tartışmak üzere akla gelebilecek başka bir yol, ortodoks teorinin *tek tek bazı* kavram ve modellerinin (özellikle, gelişmiş kapitalist ekonomilerde ya da bazan genelleştirmeye pek elverişli gibi gösterilebilen «karma» yapıları bazı azgelişmiş ekonomilerde uygulama olanağı bulan<sup>18</sup> bazı kav-

(17) Burada, bu eleştiriler yanında ortodoks iktisadın temel olmasını öneren görüşlere yer vermemiz pek gerekmiyor. Çünkü, zaten üniversitelerimizde ve ilgili çevrelerde benimsenmiş olan ve öğretim, araştırma ve uygulamada başvurulan iktisat araçları aşağı yukarı ortodoks iktisadınkilerdir.

(18) Burada hatalı genellemeye bir örnek vermek üzere iktisadî gelişme ile ilgili gözlemlerde çoğunlukla başvurulmuş bir çalışma tarzından söz edebiliriz. Bu, Hindistan'ın, 1950 ve 1960 yılları boyunca Batılı iktisatçılarca bir lâboratuvar olarak kullanılması sonunda, **bu** ülkenin malzemesinden azgelişmiş denilen **bütün** ülkeler için sonuçlar çıkarma, genellemeler yapma çabasıdır. Bu konuda bazı örnekler veren bir yazı için bk. Hla Myint, «Economic Theory and Underdeveloped Countries,» **The Teaching of Development Economics**, 1966, pp, 33-52. (Baran ve Sweezy, Robinson, Seers ve Myint'in yazılarını bana ileten Selim İlkin'e teşekkür ederim.) Oysa bugün bu konuda gösterilecek esas çaba, artık «belirli birtakım ülke tiplerinin ya da seçilecek belirli nitelikte grup grup sorunların daha ayrıntılı çözümlenmelerine yönelmek» olmalıdır. Bk. C. Bobrowski, «Algerian Traditional Agriculture», **Essays on Planning and Economic Development**, 1968 Vol. 3, pp. 81-124.

ram ve modellerinin) bizim ekonomimizde geçerliliği olup olmadığını araştırmaya yönelmek ve buradan «iktisat nasıl okutulmalı?» sorusu için bir sonuç elde etmeye gitmek olabilir.

Şüphesiz, böyle kavram, model ve teorileri bizim ekonomimizin malzemesi ile perakende bir şekilde sınama çabasına girilirken oldukça dikkatli davranmak, özellikle teker teker bu gibi sınımalardan çıkarılacak sonuçlardan ortodoks iktisadın bütünü ile ilgili genellemelere gitmeye teşebbüs ederken, pek dikkatli olmak ve nerede nasıl fren yapılacağını iyi kestirebilmek gerekir.

Burada ihmal etmemek gereken bir nokta da herhalde şudur : Böyle bir 'sınama→genelleme' teşebbüsüne girilirken, bu teşebbüsü *nasıl bir temel yönteme* dayanarak yapacağımızı daha önceden bir çözüme bağlayabilmeliyiz. Yoksa, böyle bir teşebbüs, sırf temel yöntem farklılığından ötürü, «ortodoks teoriyi esas olarak almalı, fakat bizim ekonomimizde bazı farklılıklar olduğuna dikkat ederek, bize özgü bir cins 'karma ekonomi' çözümlenmesi geliştirilmeli» gibi bir görüşten hareket ederek yapılabileceği gibi, «ortodoks teoriyi esas olarak almamalı, ancak, özellikle mikro düzeyde bu teorinin çerçevesi içinde geliştirilmiş ve sırf uygulamaya dönük bazı iktisat araçlarına, uygulanabilirlikleri ölçüsünde yer vermeli» gibi, ötekin-den oldukça farklı bir görüşten hareketle de yürütülebilir. Kısacası, temel yöntem sorununda bir karara varmadan, ortodoks iktisadın kendi malzememizle bir sınamasına girişmek, başarısı pek şüpheli bir teşebbüs olur.

## XII

Temel yöntem sorunu, bizi, ortodoks iktisadın kategorileri ve bunların dayandığı kurumlar üzerinde açılacak bir tartışmanın ikinci önemli yönüne götürecektir ve götürmelidir de. Bu, işin *ideolojik* olarak nitelendirilebilecek yönüdür ve bir bakıma bunun, işin pratik yönünden de önce tartışılması daha uygun olabilir.

Başka ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de, çoğunlukla «bilimsellik», «tarafsızlık», «objektiflik» gibi giysiler içine girmeyi tercih eden ideolojinin, iktisatçının öğreneceği ve kullanacağı bilginin yöntemi, türü, ne şekilde ve ne amaçla kullanılacağı konusunda tartışma başladığı zaman, ortaya oldukça soyunuk bir şekilde çıkması mümkündür. Şüphesiz bugün iktisatçılarımız arasında, tartışmanın bu ideolojik yönü üzerinde, hattâ tartışmanın bir ideolojik yönü

bulunduğu üzerinde bir görüş birliğine varılabileceğini söylemek pek kabil değildir.<sup>19</sup>

Böyle oluşu da bir bakıma olağandır. Ancak, bu konuda sıhhatli bir görüşe erişebilmek için, her ülkede olduğu gibi Türkiye'de de, temel olan iktisat teorisinin, iktisat araçlarının ve bunların zaman boyunca göstermiş oldukları gelişim çizgisinin, Türkiye'de toplum yapısında ve iktisat hayatında gözlenen gelişime uygun bir seyir izleyip izlemediğini araştırmaktan başka bir yol da görünmüyor. Bunu gerçekleştirmenin bir yolu, örneğin, (a) Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve bu yapının gösterdiği gelişim üzerinde; (b) Türkiye'de uygulanmış ve uygulanmakta olan iktisat politikalarının niteliği, araçları, hedefleri üzerinde; (c) Türkiye'nin milletlerarası siyasetteki yeri ve tercihleri üzerinde; (ç) Türk toplumunda ve bu toplumun mensup olduğu çevrede siyaset, teknoloji, örgütlenme vb. gibi alanlardaki gelişmeler üzerinde gözlemler ve değerlendirmeler yapmak olabilir.

Herhalde bu gibi gözlem ve değerlendirmeler, Türkiye'de «tedavülde olan» iktisat bilgisi ve araçları ile çalışan, bu çalışmalarında birtakım bulgulardan yararlanan ve birtakım bulgulara erişenlerin, kısacası, Türkiye'deki iktisatçıların ne türden etkilere açık ve ne tür etkiler karşısında *duyarlı* olduklarını ortaya koymak gibi bir hedefi öncelikle gözetmelidir.<sup>20</sup> Eğer bu gibi gözlem ve değerlendirmeler, iktisat öğretimi içinde de sistemli bir şekilde yer bulursa, bunun faydası, ortodoks iktisadın kategorileri ve bunların dayandığı kurumlar üzerinde açılacak bir tartışmaya aydınlık getirmekten de fazla ve sürekli olur. Bugüne kadar, iktisat öğretiminde böyle bir 'süzgeçten geçirme' çabasına girişilemeyip, bunun çoğunlukla dedikodu düzeyinde kalan ve ciddî bir çabaya yönelemeyen meraklara konu olması, sanıyorum «iktisat nasıl okutulmalı?» sorusunun da epeyi geciktikten sonra sorulmasının belli başlı nedenlerinden biridir.

(19) Örneğin, ortodoks iktisadın aslında Türkiye'de de öğretim, araştırma ve uygulamada temel olması gerektiği görüşünü benimsemiş olan iktisatçıların, genel olarak, bu temelin 'objektif olarak doğru' bir temel olduğu, yani, burada bir ideoloji sorununun söz konusu filân olmadığı, aksi halde bunun gereksiz bir yakıştırmaca olacağı gibi bir görüşü de benimsemiş oldukları söylenebilir sanıyorum.

(20) Örneğin, sadece bir sezgi olarak, iktisat ders programları içine alınan iktisat bilgisi ve yöntemlerinin, yukarıda (a), (b), (c), (ç) gibi başlıklarda sıralanabilecek hususlara karşı **belirli** bir duyarlılıkla derlenip yürütüldüğü söylenebilir.

Öyle görünüyor ki, cevabı biliniyor diye kabul edilegelen «iktisat nasıl okutulmalı?» sorusuna artık yepyeni cevaplar aramak gerekecektir. Şüphesiz, çeşitli çevrelerde meydana gelen bilgi ve çalışmaların dolaşımını artırmak, bu gibi çabaları daha sistemli bir şekilde örgütlemek gibi reformcu tedbirler, bu soruya daha iyi cevaplar arayanları da daha umutlu kılacak bir ortam yaratmaya yarayacaktır. Ama, asıl yapılabilen gereken şeyler, herhalde bilgi ve çalışmaların türünü, yöntemlerini değiştirebilme yönündeki çabalarıdır. Bu da, şüphesiz, bu çabalara girecek olan iktisatçının kendi *duyarlılığının* artışı ile ilgili bir konudur.

Kısa bir sürede, «iktisatçı arzını geniş ölçüde belirleyen üniversite düzeyinde ne yapılabilir?» sorusuna reçete verebilmek, bugün için herhalde kabil değildir. Bu konuda, örneğin, olumlu bir tutum, iktisat öğretimi yapan bir kaç üniversitede birden, hiç değilse bazı ortak esaslara bağlanarak, uzunca bir deneme devresine girmek olabilir.